

Dr. Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaň Vefat Etti

DR. MOŃGUŞ BORA-HÖÖ OGLU KENİN-LOPSAŃ
VEFAT ETTİ
(10 Nisan 1925 – 10 Şubat 2022)

Salih Mehmet Arçın

Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Denizli/Türkiye, saliharcin@gmail.com

Bilim adamı, araştırmacı, etnograf, tarih bilimleri doktoru, yazar, şair, tercüman ve Tuva'nın meşhur şamanı Dr. Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaň (Rusça: Моңгуш Борахович Кенин-Лопсан) 10 Şubat 2022 Perşembe günü 96 yaşında Tuva'nın başkenti Kızıl'da vefat etti.

Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaň, 10 Nisan 1925 tarihinde Tuva Cumhuriyeti'nin Çöön-Hemçik bölgesindeki Höndergey Nehri yakınındaki Çaş-Tal adındaki küçük bir köyde Bora-Höö oğlu ailesinin altıncı çocuğu olarak doğdu. Babası Çince ve Moğolca'yı akıcı bir şekilde konuşabilen avcılıkla uğraşan aynı zamanda masal anlatıcısı bir kişiydi. Kenin-Lopsaň'ın annesinin adı Monguş Sendinmaa Şiijekovna idi.

Kenin-Lopsaň 2 No'lu Kızıl Ulusal Okulunda ilköğretimini tamamladı. Daha sonra Leningrad Devlet Üniversitesi Doğu Fakültesinden 1952 yılında mezun oldu. Kenin-Lopsaň mezun olduktan sonra Kızıl Pedagoji Okulunda Tuva Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yaptı. Ardından 13 yıl (1952-1965) Tuva Yayınevinde redaktör olarak çalıştı. 1966 yılında Kenin-Lopsaň Tuva Ulusal Tarih-Yerel Tarih Müzesinde kıdemli araştırmacı olarak (şimdiki adı Aldan-Maadır Adındaki Tuva Cumhuriyeti Kent Müzesi) çalışmaya başladı. Kenin-Lopsaň 1968'de SSCB Yazarlar Birliği üyesi, 1980 ve 1985 yıllarında Tuva ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin Onurlu Kültür çalışanı oldu.

Dr. Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң Vefat Etti

1982’de SSCB Bilimler Akademisi Leningrad Etnografya Enstitüsünde “Сюжеты и поэтика тувинского шаманства. Опыт историко-этнографической реконструкции” [Tuva Şamanizm’inin Olay Örgüleri ve Poetikası. Tarihî ve Etnografik Rekonstrüksiyon Denemesi] adlı teziyle kandidat (doçent) unvanını almaya hak kazandı.

1991 yılında Rusya Federasyonu Başkanı B. N. Yeltsin Kenin-Lopsaң’a “Tuva Cumhuriyeti Halk Yazarı” unvanını verdi. Aynı yıl Rusya’da ilk şamanlar topluluğunun kurulması planlandı ve Kasım 1992’de Kenin-Lopsaң önderliğinde Tuva Şamanlarının Dinî Teşkilatı “Dungur” [Tef] kuruldu. 1994’te “Bilim Alanında Yılın Kişisi” seçildi. 1995 yılında New York Bilimler Akademisi’nin tam üyesi oldu.

1997 yılında St. Petersburg’daki Büyük Peter Adındaki Rus Bilimler Akademisi Antropoloji ve Etnografya Müzesi’nde “Проблемы этнографического изучения тувинского шаманизма по материалам шаманского фольклора” [Şamanlığa İlişkin Folklor Materyalleri Üzerine Tuva Şamanizminin Etnografik İncelemesinin Sorunları] konulu teziyle Tarih Bilimleri Doktoru unvanını aldı.

2000 yılında “Центр Азии” [Asya’nın Merkezi] adlı gazete tarafından düzenlenen yarışmada Kenin-Lopsaң “20. Yüzyılın Adamı” seçildi. 5 Kasım 2004 tarihli kararname ile Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin, kültür ve sanat alanında uzun yıllar köklü çalışmaları için Kenin-Lopsaң’a II derece ile “Anavatana Hizmet” ödülü verdi. 2006 yılında Tuva Cumhuriyeti Hükümet Başkanlığı Kararnamesi ile Kenin-Lopsaң’a Tuva Cumhuriyeti Onurlu Bilim Adamı unvanı verildi.

Çalışmaları Tuva’nın dışında da yaygın olarak bilinen Kenin-Lopsaң Avusturya (1996), İsviçre (1996), ABD (1998), Almanya (2000), İtalya (2001) başta olmak üzere birçok ülkeye konferanslar vermek üzere davet edildi.

Uzun bir hastalık sürecinden sonra 97 yaşında Tuva entelektüel hayatının aksakalı, geleneksel Tuva kültürünün korunmasına ve

Dr. Moңguş Bora-Höo Oglu Kenin-Lopsaң Vefat Etti

geliştirilmesine ömrünü adayan çok değerli bir bilim adamı ve “Şamanizmin Yaşayan Hazinesi” Moңguş Bora-Höo Oglu Kenin-Lopsaң 10 Şubat 2022 tarihinde vefat etti.

Edebî ve Akademik Hayatı

Moңguş Bora-Höo Oglu Kenin-Lopsaң daha çocukken şiir ve hikâyeler yazmaya başladı. İlk yayını henüz on üç yaşındayken yerel bir gazetede yayımladı. İlk şiiri “Ненависть к Гитлеру” [Hitler’e Nefret] 1943’te Боевой клич [Savaş Çılgılığı] şiir koleksiyonunda yayımlandı. 1947’de yerel gençlik gazetelerinden birinde “Радость Тувы” [Tuva’nın Sevinci] adlı şiiri yayımlandı. 1956’da bir şiir koleksiyonu olan Большая дорога [Büyük Yol] adlı ilk kitabı yayımlandı ve 1965’te ilk romanı Стремнина Великой реки [Büyük Nehrin Hızlıları] yayımlandı.

Makaleleri, incelemeleri ve eleştiri yazılarının yanı sıra Kenin-Lopsaң Tuva’da Şamanizm’in gelişimine büyük katkı sağladı. Onun önderliğinde 1993 yılında Şamanizm Araştırmaları Bilim Merkezi kuruldu. Şamanizm üzerine düzenli olarak düzenlenen uluslararası konferanslar düzenledi. Şamanların kararıyla Moңguş Bora-Höo Oglu Kenin-Lopsaң Tuva şamanlarının Yaşam Başkanı seçildi.

Kenin-Lopsaң’ın hem annesinin hem de babasının sülalesinde şamanlar vardı. Kendisi de dokuz yaşındayken şaman hastalığı geçirdi. Onun sonraki hayatında hem ailesinden gelen hem de kendi yaşamıyla da bağıntılı olarak şamanlığa dayalı temalar ağırlık kazandı. SSCB zamanında yasaklara rağmen gizlice şamanlarla görüştü ve şamanlığa ilişkin folklor koleksiyonu topladı. Üstte de belirttiğimiz üzere 1982 yılında Leningrad’da “Сюжеты и поэтика тувинского шаманства. Опыт историко-этнографической реконструкции” [Tuva Şamanizmi’nin Olay Örgüleri ve Poetikası. Tarihî ve Etnografik Rekonstrüksiyon Denemesi] adlı teziyle kandidat (doçent) oldu. 1987 yılında Novosibirsk’te Kenin-Lopsaң Магия тувинских шаманов [Tuva Şamanlarının Büyüsü] monografisini, 1994’te

Dr. Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң Vefat Etti

Традиционная этика тувинцев [Tuvalıların Geleneksel Deęerleri], 1995'te Алгыши тувинских шаманов [Tuva Şamanlarının Alkışları]nı yayımladı.

Tuva gelenek, görenek ve halk pedagojisi üzerine yaptığı çalışmalar Тыва чаңчылдар [Tuva Gelenekleri], Тыва чоннуң бурунгу ужурлары [Tuva Halkının Eski Gelenekleri], Тыва чоннуң торулгалары [Tuva Halkının Efsaneleri] ve diğer etnopedagoji eğitim programlarının temelini oluşturdu.

Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң şiir, balad, hikâye ve romanlar başta olmak üzere yaklaşık elli kitap yazdı. Ayrıca Rus ve yabancı yazar ve şairlerin (Aleksandr Puřkin, Mikhail Lermontov, Nazım Hikmet, Vladimir vd.) ünlü şiirlerini Rusçadan Tuvacaya çevirdi.

Eserlerinin Listesi:¹

Edebî Eserleri:

166

Tuva Dilinde:

- ❖ *Ulug oruk: şülükter, balladalar [Bol'şoy put: stih, balladı]*, Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, 1956.
- ❖ *Oktyabr'niñ oglu-dur men: şülükter [Ya - sın Oktyabrya: stih]*, Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, 1959.
- ❖ *Biçii başkı: şülükter. şülüglelder, balladalar [Malen'kiy uçitel': stih, poemı, balladı]*, Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, 1963.
- ❖ *Çalgınım: şülükter, şülüglelder [Moi krıl'ya: stih, poemı]*, Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, 1967.
- ❖ *Tölge: sonetter [Jrebiy: sonetı]*, Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, 2003.
- ❖ *Meeñ çüreem [Moe serdtse], orus bolgaş tıva dıldarda şülükter, şülüglelder, balladalar*, Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, 2010.

¹ Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң'ın eserlerinin listesi hazırlanırken *Tuvinskaya Literatura Slovar'* adlı çalışmadan istifade edilmiştir.

Dr. Moņguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaņ Vefat Etti

- ❖ *Ulug hemniņ şapkıni: roman [Stremnina Velikoy reki: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1965.
- ❖ *Hereejenniņ çorgaaralı: roman [Gordost' jenşçini: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1971.
- ❖ *Deerniņ körünçüü: çeçen çugaalar [Nebesnoe zerkalo: rasskazı]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1974.
- ❖ *Çogaaldar çundızı: 2 t. [Sobranie soçineniy: V 2t. T. 1.]*, T.1., Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1975.
- ❖ *Çogaaldar çundızı: 2 t. [Sobranie soçineniy: V 2 t. T.2.]*, T.2., Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1975.
- ❖ *Teniņ samı: roman [Tanets kozeroga: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1976.
- ❖ *Hayıralıg Kalçan-Şilgi: çeçen çugaalar [Belolobiy rijiy kon': rasskazı]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1978.
- ❖ *Çılgiçınıņ öö: roman [Yurta tabunşçika: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1980.
- ❖ *Kırgan-avay öpey ırı: roman [Kolıbel'naya babuşki: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1984.
- ❖ *Tanaa-Herel: şülükteen tool [Tanaa-Herel: skazka v stihah]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1986.
- ❖ *Azaniņ biçezi konçug: roman [Mladşiy çertenok: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1989.
- ❖ *Aldın çürek: roman [Zolotoe serdtse: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1992.
- ❖ *Çogaaldar çundızı: 2 t. [Sobranie soçineniy: v 2 t.]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 1993.
- ❖ *Buyan-Badırgı: roman*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 2000.
- ❖ *Çitken urug: roman [İşçeznuvşaya devuşka: roman]*, Kızıl: Tıvanıņ Nom Ündürer Çeri, 2001.
- ❖ *Çılgiçınıņ öö: 4 Tomnug roman. 1-gi nom. 2-gi nom [Yurta tabunşçika: roman v 4 kn. Kn.1. Kn. 2.]*, Kızıl: Tıvapoligraf, 2010.
- ❖ *Çılgiçınıņ öö: 4 tomnug roman. 3-kü nom. 4-kü nom [Yurta tabunşçika: roman v 4 kn. Kn. 3. Kn. 4.]*, Kızıl: Tıvapoligraf 2010.

Dr. Moᅅguş Bora-Höo Oglu Kenin-Lopsaᅅ Vefat Etti

- ❖ *Buyan-Badırgı: roman. 2-gi ündür [Buyan-Badırgı: roman. 2-e izd, dop.]*, Kızıl, 2010.

Rus Dilinde:

- ❖ *Stremnina Velikoy reki: roman*, Kızıl: Tuv. kn. izd-vo, 1970.
- ❖ *Kinovar': stih, poemı*, Kızıl: Tuv. kn. izd-vo, 1972.
- ❖ *Gordost' jenşçini: roman*, Kızıl: Tuv. kn. izd-vo, 1973.
- ❖ *Nastigayuşçiy ptitsu: roman*, M.: Sovremennik, 1977.
- ❖ *Tanets kozeroga: roman*, Kızıl: Tuv.kn. izd-vo, 1981.
- ❖ *Golosa: stih*, Kızıl: Tuv. kn. izd-vo, 1984.
- ❖ *Kaldarak: povest dlya detey*, L.: Det. lit., 1985.
- ❖ *Nebesnoe zerkalo: kniga skazok, predaniy, rasskazov i povestey*, Kızıl: Tuv.kn. izd-vo, 1985.
- ❖ *Nastigayuşçiy ptitsu: roman*, M.: Sov. Rossiya, 1987.
- ❖ *Obryadovaya praktika i fol'klor Tuvinskogo şamanstva*, Novosibirsk 1987.
- ❖ *Sledi: stih*, M.: Sovremennik, 1989.
- ❖ *Tuvinka: roman*, M.: Sov. Pisatel', 1990.
- ❖ *Yurta tabunşçika: roman*, Kızıl: Tuv. kn. izd-vo, 1990.
- ❖ *Tanaa-Herel: tuv. epos*, Kızıl: Tuv. kn. izd-vo, 2007.
- ❖ *Nebesnoe zerkalo: skazki, predaniya, rasskazi, povesti*, Novosibirsk. -2007.

Bilimsel Eserleri:

- ❖ *Konets şamana, Legenda o nebesnom şamane*, Kızıl 1972.
- ❖ *Tıva hamnarnıᅅ algıştarı / Algışi tuvinskih şamanov*, Kızıl: Novosti Tuvı, 1992; 1995.
- ❖ *Tıva hamnarnıᅅ huvuları [Magiya tuvinskih şamanov]*, Kızıl: Novosti Tuvı, 1993.
- ❖ *Tıva çonnuᅅ burungu ujurları [Traditsionnaya etika tuvintsev]*, Kızıl: Novosti Tuvı. 1994.
- ❖ *Tuvinskie şamanı*, M.: İzd-vo Transpersonal'nogo İnitutı, M. 1998; M. 1999; M. 2009.

Dr. Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң Vefat Etti

- ❖ *Tıva çaңçıl: tıva çonnuş idiktig çaңçıldarı [Tuvinskie traditsii. Svyaşçennie traditsii tuvinskogo naroda]*, M.: Troyka 1999.
- ❖ *Tıva çaңçıl: tıva çonnuş idiktig çaңçıldarı [Tuvinskie traditsii. Svyaşçennie traditsii tuvinskogo naroda]*, Kızıl: Novosti Tuvı. 2000.
- ❖ *Mifi Tuvinskih şamanov. Tıva Hamnarnın torulgaları*, Kızıl 2002.
- ❖ *Oytulaaş, Klassiçeskie obraztsı lyubovnoy lirike Tuvinskogo naroda. Inaқşıldın kojannarı*, Kızıl 2004.
- ❖ *Traditsionnaya kul'tura tuvintsev*, Kızıl: Tuv. kn. izd-vo. 2006.
- ❖ *Algışı tuvinskih şamanov*, Yakutsk: Biçik, 2007.
- ❖ *Dorogoy moy uçitel'*, Kızıl: Tıvapoligraf., 2008.
- ❖ *Dıhanie Çernogo Neba, Mifologičeskoe nasledie Tuvinskogo şamanstva*, M.: Veligor. 2008.

Çevirileri:

- ❖ E. Yunga, *Ölüm çok korabl' [Bessmertny korabl']*: kızıl tuktug «Aurora» kreyserniğ dugayında çugaa, çev. M. Kenin-Lopsan; red. A. Belek-Bair, Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, 1954.
- ❖ N. Tihonov, *Pakistan dugayında çugaalar [Rasskazı o Pakistane]*, çev. M. Kenin- Lopsan; red. S. Çamzrın, Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri. 1955.
- ❖ N. Hikmet, *Inaқşıl dugayında tool: şin*, çev. M. Kenin-Lopsan; red. N. Mnoçinskiy, Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri. 1956.
- ❖ V. Mayakovskiy, *Eki-le-dir! [Horoşo!: Poema]: şülüglel*, çev. M. Kenin-Lopsan; red. S. Pyurbyu, Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri. 1957.
- ❖ V. Mayakovskiy, *Eki-le-dir! [Horoşo!: Poema]: şülüglel*, çev. M. Kenin-Lopsan; red. S. Pyurbyu, Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri. 1959.
- ❖ Tvardovskiy, *Lenin bile suuguju [Lenin i peçnik]*, çev. M. Kenin-Lopsan; red. Yu Kyunzegeş, Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri. 1969.

Dr. Moңguş Bora-Höö Oglu Kenin-Lopsaң Vefat Etti

- ❖ N. Nekrasov, *Şülükter, şülüglelder [Stihi i poemi]*, çev. S. Sarıg-ool, M. Kenin-Lopsan, L. Çadamba D.Ö.Ö.; red.: Yu. Kyunzegeş, A. Darjaa. Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri. 1971.
- ❖ S. Stal'skiy, *Aydañ-kuşkaş: şülükter [Solovey: stihi]*, çev. M. Kenin-Lopsan, A. Darjaa; red.: Yu. Kyunzegeş, Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri. 1973.
- ❖ M. Ramazanova, *Deerde kokpa: şülükter [Nebesnaya tropinka: stihi]*, çev. M. Kenin-Lopsan; red. Yu. Kyunzegeş, Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri. 1989.
- ❖ S. Kozlova, *Iyi ava: şülükter, şülüglelder [Dve materi: stihi, poemi]*, çev. S. Tamba, M. Kenin-Lopsan, A. Darjaa, A. Darjay, V. Seren-ool, M. Ölçey-ool; red. A. Küjüget, Kızıl Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri. 1993.

Кайнакча

“Kenin-Lopsan, M. B. (2012). *Tuvinskaya Literatura. Slovar'*. Novosibirsk: “Nauka”, s. 83-91.

170

“Kooedesnik”. (t.y.). Кенин-Лопсан. Erişim adresi: <http://kooedesnik.su/realnaya-magiya/znamenitosti/114-shaman-legenda>

“Museum Tuva”. (2022, 11 Şubat). Тува прощается с выдающимся сыном тувинского народа Монгушем Бораховичем Кенин-Лопсаном, внесшим неоценимый вклад в развитие культуры и науки республики. Erişim adresi: <http://museum.tuva.ru/?p=15233>

“Tuvan Center”. (2020, 10 Nisan). Делегейниң дириг эртинези» М. Б. Кенин-Лопсан. Erişim adresi: <https://tuvancenter.ru/2020/04/10/delegejniñ-dirig-ertinezi-m-b-kenin-lopsan/>

“Wikipedia”. (2022, 25 Nisan). Кенин-Лопсаң, Моңгуш Бора-Хөө оглу. Erişim adresi: https://tyv.wikipedia.org/wiki/Кенин-Лопсаң,_Моңгуш_Бора-Хөө_оглу